

Галина Саган
Київський університет імені Бориса
Грінченка
galinasagan@gmail.com

УДК: 94(477+497.6)-86"195/197":316
doi 10.19090/rs.2021.5.47-53

ВІДРОДЖЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ БОСНІЇ І ГЕРЦЕГОВИНИ У 50-70-ТІ РОКИ ХХ СТ.

У статті розглянуто відродження громадської активності української діаспори в Боснії і Герцеговіну після Другої світової війни. Вказано на причини, які ускладнювали подібні процеси. Зазначено темпи розгортання діаспорного життя українців Боснії упродовж 50-70-х років ХХ ст. та відзначено причини згорання активності наприкінці 1970-х років.

Ключові слова: українці, Боснія і Герцеговина, громадське життя, діаспора, Югославія.

Після Другої світової війни в Боснії і Герцеговині як складової Федеративної Народної Республіки Югославія розпочалися процеси, які ініціювалися з Белграда і були спрямовані на розбудову народної демократії під керівництвом комуністичної партії. Ці політичні тенденції поставили українців разом з іншими народами країни у нові умови, в яких вони вимушені були розвивати свої національні та культурні потреби. Культура, як жодна інша сфера життя, потрапила під ідеологічний тиск нового суспільного устрою. Через усі канали інформування йшла щоденна пропаганда нового, «щасливого» комуністичного життя. Майже щотижня проходили збори громадян, де члени Комуністичної партії Югославії розповідали про переваги змін, які мають відбутися у ФНРЮ. З цією метою у селах утворювалися так звані «читацькі групи», активісти за графіком вечорами вголос читали всім присутнім газети, в яких постійно друкувалися постанови уряду, статті про засудження капіталізму і возвеличення СРСР.

Не з'явитися на таке засіданні було дуже небезпечно, оскільки в цьому вбачалася нелояльність до «найсправедливішого» уряду в світі. Було скасовано всі існуючі до того українські культурно-освітні організації, в яких провідну роль відігравало духовенство або члени організації під час війни контактували з профашистськими силами. Одночасно в селах відкривали хати-читальні. У тих населених пунктах, де компактно проживали українці, жодна читальня не мала української книжки. На

полицях знаходилися переклади письменників радянської класики та атеїстичні пропагандистські твори. Українці й інші мешканці сіл заходили туди вечорами, щоб пограти в карти (і в такий спосіб заощадити на електроенергії).

Перші українські видання, які потрапили на полиці таких читалень, надходили до Югославії з Чехословаччини (з Пряшева). Про ці пересилки домовлялися самі українці, які мали зв'язки з греко-католицькою церквою Пряшева. Так, з 1948 р. у деяких югославських регіонах отримували греко-католицький часопис «Благовісник» з календарем і дитячим журналом, які були в додатку до цього видання (Головчук, 2007: 38).

Охолодження відносин між Й. Сталіним та Б. Тіто 1948 р. призвело до тотальної блокади Югославії з боку східних комуністичних країн. З читалень і книгарень протягом ночі зникли переклади радянської літератури. Незабаром з'явилися зразки світової класики і хоча комуністична пропаганда не зникла, вона вже не була такою жорсткою. У селах українці почали відкривати українські школи. Так, у Боснії одну з перших шкіл відкрили 1949 р. в Дев'ятині. Навчальний заклад розмістився в колишньому польському громадському приміщенні, яке звільнилося після того, як поляки 1946 р. виїхали до Польщі. У школі функціонував лише один клас, але бажаючих навчатися у ньому було понад сто осіб (Головчук, 2007: 38).

З приходом до влади в СРСР М. Хрущова відносини Радянського Союзу з Югославією покращилися. З України через посольство СРСР в Белграді стали надходити українські книги безпосередньо до населених пунктів, де проживали українці. Там були видання українських письменників радянського періоду, дещо з української класики і багато фотоальбомів про життя в Україні. Представників діаспори розчарувала символіка радянської України, яку вони побачили в цих альбомах, заідеологізованість практично всіх творів, а тому інтерес до книг, які привозило посольство, незабаром зник.

Культурний розвиток української діаспори в Югославії у повоєнні роки ускладнювався міграційними процесами, які розпочалися в регіоні. Найчисельніші потоки переселенців йшли з Боснії. Частина українського населення переселялася до Західної Європи, Канади, Австралії та США, а інша, не менша за обсягом, – до Воєводини (Сербія) та Славонії (Хорватія). Внаслідок цього в Боснії залишилася лише половина колишнього українського населення. Це своєю чергою ускладнило відновлення навіть

вже досягнутого рівня культурно-національної організації, який українці мали ще до війни.

Упродовж 50-70-х рр. ХХ ст. у Боснії працювало шість товариств: Культурно-мистецьке товариство (КМТ) імені Тараса Шевченка у Бая-Луці, Культурно-мистецьке товариство імені Тараса Шевченка у Прняворі; товариство «Українець» у Дев`ятині; Товариство імена Б. Лепкого в Лішні; Товариство імена І. Франка у Хорвачанах; Товариство «Братство» у Терняхах. КМТ імені Тараса Шевченка у Прняворі виникло на основі передвоєнної прняворської «Просвіти» й активно працювало з 1947 р. Головою організації був В'ячеслав Симак, секретарем – Еміл Мельник.

Створення нової організації пояснювалося заборонаю відновлення довоєнних організацій. Також довелося відмовлятися від старої назви «Просвіта» й укладати новий статут. Місцева влада спочатку не погоджувалася з назвою новоствореної організації на честь видатного українця. Врятувала ситуацію випадкова присутність під час обговорення назви товариства офіцера радянської армії, який захистив ім'я Т. Г. Шевченка і переконав місцевих чиновників, що така назва не має ніякого політичного підґрунтя (Румянцев, 2008: 205).

1949 р. в Хорвачанах заснували Товариство імені І. Франка. Очолив його Степан Сулима, а членами управи стали Михайло Сулима, Антін Гралюк, Василь Нетьфор і Галина Біляк. При Товаристві діяли музичний, драматичний і танцювальний гуртки. Створення організації збіглося з часом, коли ускладнилися відносини між ФНРЮ та СРСР, тому вона отримала максимум сприяння з боку влади щодо своєї діяльності. Через міграційні процеси, коли українці з Хорвачан масово переселилися до Дервенти в Боснії та до Воеводини, 1951 р. Товариство припинило свою діяльність (Кулеба, 1997: 61-63).

Залишилося обмаль інформації про діяльність Товариства «Братство» у Терняхах. Відомо, що воно було міжнародним гуртком, в якому важливе місце належало українському фольклору. Організатором діяльності Товариства був Семен Музичка. Товариство готувало концерти і презентувало їх у містах і селах Боснії та Хорватії. Найактивнішими учасниками Товариства були Павло Бутинський, Соня Недогін, Франко Вукович, Михайло Сайдак та інші (Румянцев, 2006: 206).

Товариство імені Б. Лепкого у Лішні створили на ґрунті передвоєнного Товариства імені Т. Шевченка, яке працювало у рамках тодішньої «Просвіти». Лішнянську організацію заснували 1951 р. Її

керівниками були Микола Чорний, Іван Тимків, Дмитро Мороз, Микола Рудак, Дмитро Стасюк, Михайло Данчук, Степан Матус, Юстина Чорна. При Товаристві діяли хор, декламаторський та театральний гуртки. Члени Товариства виступали в різних місцях компактного проживання української діаспори – у Прняворі, Хорвачанах, Гаєвих, Мачиному, Баня-Луці, Дервенті та ін. У роботі Товариства брали участь і серби, які добре знали українську мову. Їх складно було відрізнити від українців. Свої останні концерти Товариства дало 1960 р. Внаслідок урбанізаційних та міграційних процесів село обезлюднило і діяльність Товариства припинилася (Лаврів, 1979: 51-52).

Про Товариство «Українець» у Дев'ятині відомо, що найпліднішим у його діяльності був період 1951-1968 рр. Керівниками Товариства були Михайло Рацький, Андрій та Йосиф Головчуки, Іван Гуцман, Славко Гнатак, Мирослав Питель. Діяльність Товариства припинилася 1978 р., коли з села виїхали останні українці, переселившись у міста (Румянцев, 2006: 206).

Товариство імені Т. Г. Шевченка в Баня-Луці було засноване найвірогідніше 1966 р. На перших порах воно швидко розвивалося за рахунок українських переселенців з Прнявора та інших навколишніх сіл. За двадцять років діяльності Товариство поставило 12 драм, підготувало 50 хороших пісень і 30 танців. Щороку члени Товариства в середньому давали до 30 концертів (Стрехалюк, 1987: 20-21). Ці виступи мали популярність серед широкого загалу югославської громадськості, артистів знали у різних регіонах країни.

Основним напрямом діяльності українських товариств у Боснії була інсценізація драматичних творів. Товариства ставили такі п'єси, як «Украдене щастя» (1946, Хорвачани), «Сватання на Гончарівці» (Лішня), «Безталанна» (1957, Прнявор), «Данило – чарівник або урядоване подружжя» (1960, Лішня), «Невільник» (1967, Дев'ятин), «Поворот з Чернігова» і «Чорт не жінка» (1968, Дев'ятин), «Маруся Богуславка» і «Мати-наймичка» (1968, Прнявор), «Чорт не жінка» (1971, Дев'ятин), «Ганнуся» (1971), «Пошилися в дурні» (1971) і «Тихоморський рай» (1971, Прнявор), «Іван Сірко» (1971, Баня-Лука), «Тарас Бульба» (1972, Баня-Лука), «Вечорниці» (1973), «Я забув» (1973) і «Скампало» (1973, Прнявор), «Чудотворний цвіт» (1973), «Запорозька Січ» (1973, Баня-Лука), «На перші гулі» (1974, Терняни, Козарац), «Ой, не ходи, Грицю» (1974, Баня-Лука), «Пісні вірності» (Прнявор), «Сорочинський ярмарок» (1980) і «Танго для тебе» (1983, Баня-Лука) (Ліський, 1997: 70-71).

Поширеною формою гуртування українців у Боснії у часи соціалістичної Югославії були вечорниці під назвою «Український баль». На таких вечорницях панувала українська національна атмосфера, яку створювали культурно-мистецькі товариства своїми фольклорними виступами і співом, українська музика й українські національні страви. Цю традицію було започатковано у Баня-Луці в листопаді 1974 р.

Останній такий «баль» влаштували у Прняворі 9 лютого 1991 р. Крім зазначених заходів, українські культурно-освітні товариства в Боснії намагалися розвивати інші форми діяльності. Так, 1966 р. Культурно-мистецьке товариство імені Тараса Шевченка з Прнявора видало збірку «Українські народні пісні», а культурно-мистецьке товариство ім. Тараса Шевченка з Баня-Луки випустило першу в Югославії українську грамофонну платівку з українськими піснями (Ліський, 1997: 70-71).

Великий успіх у відродженні національних інтересів мало запровадження радіопередач українською мовою. З 1966 р. раз на тиждень транслювали їх на радіо Баня-Луки. Упорядковував програми о. Роман Мизь, який приїжджав з Липовлян, а допомагали йому диктори й співробітники – Надія Сапуй і Павло Головчук з Баня-Луки. Згодом редактором став Петро Мирецький (Латяк, 2000: 54).

Через нечисельність українського населення боснійський уряд не надав українцям статус національної меншини, а це означало, що вони не мали права на державні дотації, хоча на той час в урядових та політичних інституціях Боснії було немало українців. Боснійські українці, насамперед ті, які працювали в уряді – Іван Сваторк, член ЦК СК БіГ, Іван Пецюх і Микола Каган з Баня-Луки та інші, активно домагалися прав для народу, з якого вони вийшли (Латяк, 2000: 54).

За їх сприяння у Боснії створювалися організації, які координували культурну діяльність українців після Другої світової війни. З 1946 р. працювала Українська народна рада. 1951 р. її було реорганізовано в Союз українських товариств у Баня-Луці. Впродовж 1965-1968 рр. там же працювала Регіональна українська рада. Її стараннями до Боснії прибували режисери, диригенти і хореографи з України, які підносили мистецький рівень самодіяльних колективів української громади в регіоні. У тісній співпраці з Союзом русинів і українців Хорватії влаштовувалися поїздки до України, підтримувалися зв'язки з українцями у Польщі, Чехословаччині, Німеччині, Канаді, США (Мизь, 2005: 4-5).

Такий стан справ не влаштував окремих представників влади, які стали наполягати на тому, аби Регіональна українська рада змінила назву на Регіональну раду народностей і в своїх завданнях передбачала опіку над циганами, італійцями і чехами, які теж мешкали в цьому регіоні. Тому у 1968-1980 рр. у Баня-Луці працювала Регіональна рада народностей. У 1980-1989 рр. це був Комітет при обштинних організаціях Соціалістичного союзу трудового народу Боснії і Герцеговини (колишня організація «Народний фронт»), а з 1989 р. кілька місяців пропрацював Координаційний комітет з питань міжнаціональних відносин при Міжобштинній конференції Соціалістичного союзу трудового народу у Баня-Луці (Ліський, 1997: 73). На жаль, змінилася не лише назва органу, який відстоював права українців у БіГ, але щоразу зменшувалися його повноваження й українська національна община з кожним роком ставала все менш захищеною з боку влади.

Протягом 50-70-х рр. ХХ ст. у БіГ було здійснено низку заходів, які підтримували і пропагували у діаспорному середовищі і серед народів республіки українську культуру. Відбулося чотири семінари української молоді: 1966 р. – у Прняворі (другий у Югославії); 1971 р. – на горі Козарі; 1976 р. – у Баня-Луці (дев'ятий у Югославії) і 1979 р. – у Челінці (дванадцятий у Югославії). П'ять оглядів творчості українських культурно-мистецьких товариств під назвою «Червона калина» проведено 1976, 1977 і 1980 рр. у Баня-Луці, 1978 р. – у Терняхах, 1979 р. – у Прняворі. У 1979 р. разом з українськими вперше виступили циганські, чеські й італійські колективи. Таким чином «Червона калина» переросла в огляд творчості народностей Боснії та Герцеговини. У 1981-1987 рр. відбулося шість оглядів такого роду (Ліський, 1997: 73).

Загалом діяльність українських товариств у Боснії і Герцеговині після Другої світової війни і до 80-х рр. ХХ ст. зазнала інтенсивного розвитку саме у 60-70-х рр. Наприкінці 70-х рр. ХХ ст. їхня активність зменшилася, а в багатьох осередках практично зовсім зникла. Занепад був викликаний кількома причинами. По-перше, міграційними та урбанізаційними процесами. По-друге, землетрус у Боснії 1969 р., що мав трагічні наслідки – людські жертви та розруху, підірвав матеріальне становище українців і змусив їх до додаткової міграції. По-третє, українці з Боснії через закритість радянської України не мали контактів з культурними установами в Україні і не могли одержувати від них кадрову й іншу допомогу. Досягнення українців Боснії на ниві розвитку рідної культури були меншими, ніж могли б бути у співпраці з Україною.

ЛІТЕРАТУРА

- Holovchuk, P. (2007). Pro osvitu v Dev`iatyni (Persha polovyna KhKh stolittia). *Ukrainske slovo*. Novyi Sad, 13, 38.
- Kuleba, Ye. (1997). Z mynuloho – v maibutnie (rozpovid Stepana Sulymy z Verbasu). *Ukrainske slovo*. Novyi Sad, 4, 61-63.
- Lavriv, R. (1979). Z pamiaty narodnoi. *Nova Dumka*. Vukovar, 20, 51-52.
- Latiak, Yu. (2000). Informuvannia ukrainskoiu movoiu na prostorakh kolysnoi Yuhoslavii (1922-1992). *Hlas Soiuzu*. Novyi Sad, 3, 54.
- Liskyi, B. (1997). Ohliad kulturno-osvitnoho zhyttia ukrainsiv u Bosnii (1890-1990). *Ukrainska diaspora*. Kyiv-Chykah, 10, 71.
- Myz, R. (2005). Bilia kolysky dvokh soiuziv i odnoi Rehionalnoi Rady. *Hlas Soiuzu*. Novyi Sad, 8, 4-5.
- Rumiantsev, O. (2008). Halychyna – Bosniia – Voievodyna: ukrainski pereselentsi z Halychyny na terytorii yuhoslavyskykh narodiv v 1890-1999 rokakh. Kyiv: FADALTD. 256.
- Strehaliuk, V. (1987). Banialutskomu KMT im. Tarasa Shevchenka mynulo dvadtsiat. *Nova dumka*, 59, 20-21.

Galyna Sagan

REVIVAL OF PUBLIC LIFE OF UKRAINIANS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA IN
THE 50-70s OF THE XX CENTURY

Summary

The article examines the revival of public activity of the Ukrainian diaspora in Bosnia and Herzegovina after the Second World War. The reasons that complicated such processes are indicated. The pace of development of diasporic life of Ukrainians in Bosnia during the 50-70s of the twentieth century is indicated, and noted the reasons for the downturn in the late 1970s. In general, the activities of Ukrainian societies in Bosnia and Herzegovina after the Second World War and until the 80s of the twentieth century, underwent intensive development in the 60-70's. In the late 70's of the twentieth century, their activity ceased, and in many cells it almost completely disappeared. The decline was caused by several reasons. First, the processes of migration and urbanization. Second, the 1969 earthquake in Bosnia, which had tragic consequences - human casualties and destruction - undermined the financial situation of Ukrainians and forced them to continue migrating. Third, because of the secrecy of Soviet Ukraine, Ukrainians from Bosnia had no contact with cultural institutions in Ukraine and could not receive staff or other assistance from them. The achievements of Bosnian Ukrainians in the development of their native culture were less than they could have been in cooperation with Ukraine.

Key words: Ukrainians of Bosnia and Herzegovina, public life, diaspora, Yugoslavia.

